

Frans Mennens's *Delitiae Equestrum* (1613) from the Collection of Vernadsky National Library of Ukraine

UDC: 094.1+027.54(477-25)НБУВ+ 930.2:355.48"16"

DOI: <https://doi.org/10.15421/172509>**Okhrimenko Oleksandr**Ph.D., <https://orcid.org/0000-0002-5646-4133>, ookhrimenko@ksc.org.ua*Kyiv School of Economic (Kyiv, Ukraine)*

Abstract

The relevance of the study is determined by the need for a comprehensive examination of early modern historiography of military-monastic orders, the importance of studying the history of book collections in Eastern Europe, and the necessity for a detailed codicological analysis of Frans Mennens' *Delitiae Equestrum* (1613), which has a complex history of existence from a German theologian's private library to a modern national library.

The aim of the study is to establish the characteristics of *Delitiae Equestrum* and its copy from the collection of Vernadsky National Library of Ukraine in the context of European historiographical and book culture of the 17th-18th c.

The results of the study reveal several important aspects. First, it has been established that Mennens' work is an example of humanistic historiography from the early 17th c., combining classical scholarship with systematic research of military-monastic orders. The author relies on a broad source base that includes ancient authors, medieval chroniclers, church figures, and his contemporary humanists. Second, the analysis of the publication's structure revealed its comprehensive nature: in addition to the main text, it contains important paratextual elements – a dedication to Johann van den Hoevel, introductory poetic texts, and extensive commentaries. Third, the study of the VNLU copy's provenance allowed tracing its path through several notable book collections: from the library of theology professor Daniel Salthen through the collection of Polish magnate Józef Jabłonowski and the Kremenets Lyceum to its current location.

The conclusions of the study confirm that *Delitiae Equestrum* is an important source not only for studying the history of military-monastic orders but also for understanding the development of historical science in the early 17th c. The copy from the VNLU collection is particularly valuable as its provenances and 18th-c. marginalia provide unique evidence of book culture history in Central-Eastern Europe. Daniel Salthen's manuscript notes demonstrate the high level of 18th-c. bibliography culture and a professional approach to forming private libraries.

Keywords: Frans Mennens, military-monastic orders, Middle Ages, Knights Templar, Crusaders, early printed books, Daniel Salthenius, book collections, library history, Vernadsky National Library of Ukraine

Видання «*Delitiae Equestrum*» Франса Менненса (1613) з колекції Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського

Охріменко Олександр*Київська школа економіки (Київ, Україна)*

Анотація

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю комплексного вивчення ранньомодерної історіографії військово-чернечих орденів, важливістю дослідження історії формування книжкових колекцій у Східній Європі та потребою детального кодикологічного аналізу примірника «*Delitiae Equestrum*» (1613) Франса Менненса, що має складну історію побутування від приватної бібліотеки німецького теолога до сучасної національної бібліотеки.

Мета дослідження – встановити особливості видання «*Delitiae Equestrum*» та його примірника з колекції Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського у контексті європейської історіографічної та книжкової культури XVII-XVIII ст.

Результати дослідження розкривають декілька важливих аспектів. По-перше, встановлено, що праця Менненса є зразком гуманістичної історіографії початку XVII ст., яка поєднує класичну вченість із систематичним дослідженням військово-чернечих орденів. Автор спирається на широку джерельну базу, що включає античних авторів, середньовічних хроністів, церковних діячів та сучасних йому гуманістів. По-друге, аналіз структури видання виявив його комплексний характер: окрім основного тексту, воно містить важливі паратекстуальні елементи – присвяту Йоганну ван ден Гевелю, вступні поетичні тексти та розгорнуті коментарі. По-третє, дослідження провенієнції примірника НБУВ дозволило простежити його шлях через кілька визначних книжкових зібрань: від бібліотеки професора теології Даниеля Сальтена через колекцію польського магната Юзефа Яблоновського та Кременецький ліцей до сучасного місця зберігання.

Висновки дослідження підтверджують, що видання «*Delitiae Equestrum*» є важливим джерелом не лише для вивчення історії військово-чернечих орденів, але й для розуміння розвитку історичної науки початку XVII ст. Особливу цінність має примірник з колекції НБУВ, який через свої провенієнції та маргіналії XVIII ст. є унікальним свідченням історії книжкової культури Центрально-Східної Європи. Рукописні нотатки Даниеля Сальтена демонструють високий рівень книгознавчої культури XVIII ст. та професійний підхід до формування приватних бібліотек.

Ключові слова: Франс Менненс, військово-чернечі ордени, середньовіччя, орден тамплієрів, хрестоносці, стародруки, Даниель Сальтен, книжкові колекції, історія бібліотек, Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського

Стаття надійшла / Article arrived: 05.01.2025

Схвалено до друку / Accepted: 22.02.2025

Вступ.

Видання «*Deliciae equestrium sive Militarium ordinum, et eorundem origines, statuta, symbola et insignia, iconibus additis genuinis*» (далі – «*Delitiae Equestrium*») Франса Менненса 1613 р. (Mennens, 1613) є унікальною пам'яткою європейської історіографії початку XVII ст. Цей твір, що поєднує гуманістичну вченість із систематичним дослідженням військово-чернечих орденів, став одним із найважливіших джерел для вивчення історії рицарства. Особливу цінність має примірник, що зберігається у фондах Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (далі – НБУВ), який містить важливі провенієнції та маргіналії XVIII ст. (Mennens, 1613).

Актуальність дослідження зумовлена кількома факторами. По-перше, це необхідність комплексного вивчення ранньомодерної історіографії військово-чернечих орденів. По-друге, важливість дослідження історії формування книжкових колекцій у Східній Європі. По-третє, потреба в детальному аналізі примірника, що має складну історію побутування від приватної бібліотеки німецького теолога до сучасної національної бібліотеки.

Мета дослідження – встановити особливості цього видання та його примірника з колекції НБУВ у контексті європейської історіографічної та книжкової культури XVII-XVIII ст.

Аналіз попередніх публікацій дозволяє виділити кілька основних напрямків дослідження. Біографічні дослідження про Менненса та його наукову діяльність представлені переважно працями XIX ст. Найповніший біографічний нарис міститься у «*Biographisch Woordenboek der Nederlanden*» (1869) А.Я. ван дер Аа, де детально висвітлено життєвий шлях автора та його внесок у розвиток історичної науки (van der Aa, 1869). Однак після XIX ст. спеціальні дослідження про Менненса практично відсутні, що створює суттєву прогалину в історіографії.

Дослідження побутування примірників «*Delitiae Equestrium*» у бібліотечних колекціях розвивається у двох субнапрямах. Вивчення історії формування книжкових зібрань, де зберігаються примірники. Тут особливо важливі праці С. Булатової (2006) про колекцію Яблоновських у фондах НБУВ та О. Охріменка (2023) щодо українки з колекції Даниеля Сальтена, які простежують шлях книг від приватних бібліотек до національного книгосховища. Дослідження колекціонування та використання подібних видань у європейських зібраннях, що представлено у нещодавній праці П. Куо (2023) про орден у колекції Ген'єра (Coughalt, 2023) та в дослідженні бібліотеки Сідні з Пеншерст-Плейс (Warkentin et al., 2013), що дозволяє порівняти колекційні практики різних європейських інтелектуалів того часу. Книгознавчий аналіз видання представлений переважно в каталогах

та описах бібліотечних колекцій, як каталог бібліотеки Д. Сальтена (1751).

Використання праці Менненса як історичного джерела для дослідження окремих орденів демонструє робота М. Суннквіста (2023), присвячена шведським орденам (Sunnqvist, 2023). У цьому контексті важливим є дослідження А. Матіккалі, що розглядає формування середньовічного минулого для шведських рицарських орденів та використання таких джерел як «*Delitiae Equestrium*» у створенні історичних наративів (Matikkala, 2016). К. Комарніцкі (2013) досліджує етос ченця-воїна на основі Статуту тамплієрів і праці св. Бернарда Клервоського, розглядаючи «*Delitiae Equestrium*» як важливе джерело для доступу до цих документів. Цей напрямок показує актуальність праці Менненса для сучасних досліджень історії рицарських орденів.

Таким чином, історіографічний аналіз виявляє недостатню вивченість як самого видання, так і його автора в сучасній науковій літературі. Особливо відчутною є відсутність спеціальних досліджень, які б розглядали «*Delitiae Equestrium*» в контексті розвитку європейської історичної науки початку XVII ст.

Результати дослідження.

1. Автор. Замовник. Джерела твору та звернення до читача.

Менненс (1582-1635) належав до покоління нідерландських гуманістів початку XVII ст. Народжений в Антверпені в освіченій родині, він отримав класичну гуманістичну освіту, що включала ґрунтовне вивчення грецької та латинської мов. Важливим етапом його освіти стало навчання в Осуні (Іспанія), де він студіював юриспруденцію. Подальша кар'єра Менненса була пов'язана з церквою – він обійняв посаду каноніка в Льежі, де й провів останні роки життя (van der Aa, 1869, p. 593).

Праця Менненса «*Delitiae Equestrium*» присвячена Йоганну ван ден Гевелю, якого автор характеризує як «золотий рицар, радник імператорської величності, володар у Been і Аурхаген» («*Equiti Aurato, Caes. Maiest. à Consilijis, Domino in Veen, & Aurhagen*») (Mennens, 1613, p. 3). Вибір адресата не випадковий – рід Гевелів представлений як ідеальний приклад поєднання військової доблесті з мудрістю в управлінні. Менненс особливо підкреслює їхню роль у захисті католицької віри, називаючи їх «не лише постійними, але й першими» («*non assidui solum semper, sed primi*») у боротьбі проти невірних та єретиків (Mennens, 1613, p. 4).

Важливою складовою видання є вступні поетичні тексти. «Вірш до автора і читача» («*Carmen ad auctorem et lectorem*») – це довший вірш, який звертається до читача із закликом пам'ятати про трагічні події (згадуються Канни – відома битва) та долю рицарських орденів. У вірші згадується про рицарів, які пролили свою благородну кров, про нагороди за чесноти та святу віру. Особливо цікавим є

звернення до Франциска (автора), якого хвалять за те, що він відновлює пам'ять про ордени та їхні символи, повертаючи їм світло і славу (Mennens, 1613, [xvi]). «Інший [вірш] до книжечки» – це коротший вірш, який безпосередньо описує саму книгу. У ньому говориться, що ця невелика книга гідна бути в руках шляхетних людей, бо містить скарб на своїх сторінках – походження, знаки, імена та причини створення священних рицарських орденів та їхній спосіб життя. Завершується вірш захопленням тим, що все, що стосується священного рицарства, вмістилося у такому скромному обсязі (Mennens, 1613, [xvi]).

Список авторів, наведений у праці «*Delitiae Equestrium*», демонструє надзвичайно широкий та різноманітний підхід Менненса до вивчення історії військових орденів (Mennens, 1613, [x-xv]). Цей перелік джерел є своєрідним відображенням гуманістичної вченості початку XVII ст., коли автори прагнули поєднати античну мудрість, середньовічну традицію та сучасні їм дослідження.

Менненс починає свій інтелектуальний фундамент з античних авторів. Тит Лівій, Пліній Старший та Молодший, Тертуліан, Сідоній Аполлінарій надають важливий контекст для розуміння військової доблесті та чеснот, які пізніше стали основою рицарських ідеалів. Присутність у списку Веґеція, автора відомого трактату про військову справу, свідчить про увагу до військово-технічних аспектів (Mennens, 1613, [x-xv]).

Середньовічна традиція представлена потужною групою хроністів та істориків. Серед них – Марін Санудо Торсело, відомий своїми описами хрестових походів, Матвій Паризький з його детальними хроніками, Жан Фруассар, який залишив яскраві описи рицарства XIV ст. Важливе місце посідають церковні автори – святий Бернард Клервоський, один з ідеологів тамплієрів, святий Ієронім, папа Климент V, за понтифікату якого було ліквідовано орден тамплієрів (Mennens, 1613, [x-xv]).

Особливу цінність представляють автори, які самі були членами військових орденів. Франциск Радезій де Андрада, рицар ордену Калатрави, надає внутрішній погляд на організацію іспанських військових орденів. Бартоломей з Салігніако, Ніколаус Гаутіус, Якоб Вілламонтіус та інші позначені як «*Eques S. Sepulchri*» – рицарі Гробу Господнього, що свідчить про використання Менненсом безпосередніх свідчень членів орденів (Mennens, 1613, [x-xv]).

Також значна й географічна різноманітність джерел. Іспанська традиція представлена королем Альфонсом Мудрим та істориками Степаном і Антонієм Гарібаями. Італійські автори включають цілу плеяду флорентійських гуманістів. Французька історіографія представлена працями Папірія Массона, Роберта Гаґуїна. Німецька традиція відображена в працях Вольфганга Лація та Оттона Фрейзінгенського (Mennens, 1613, [x-xv]).

Гуманістична думка кінця XVI – початку XVII ст. представлена такими авторами як Юст Ліпсій, Полідор Вергілій, Онофріо Панвініо. Їхня присутність у списку демонструє прагнення поєднати історичне дослідження з сучасною філософською рефлексією про природу шляхетності та рицарства (Mennens, 1613, [x-xv]).

Привертає увагу і включення спеціальних джерел з геральдики та церемоніалу, таких як «*Praxis Cancellariae Rom.*» та «*Provinciale Romanum*», що свідчить про увагу автора до формальних аспектів функціонування орденів (Mennens, 1613, [x-xv]).

Цей ретельно підібраний список джерел свідчить про амбітність проєкту Менненса. Він намагався створити не просто опис військових орденів, а фундаментальне дослідження, що спирається на всю доступну йому історичну традицію – від античності до сучасності, від загальних історичних праць до спеціалізованих досліджень з геральдики та орденської організації.

У вступній частині Менненс майстерно поєднує класичну традицію з актуальними питаннями свого часу. Він починає з цитати Солона про основи державного управління: «двох головних засадах» («*duobus potissimum vinculis*»): нагороді та покаранні (Mennens, 1613, р. 8). Завершується вступ філософським твердженням про природу справжньої шляхетності, використовуючи цитату Сократа: «Душа, налаштована на добродієність, є шляхетною» («*Animus bene ad virtutem compositus, nobilis est*») (Mennens, 1613, р. 10).

2. Основний виклад твору.

Основну частину книги відкриває розділ «Символи, знаки та походження рицарських або військових орденів» («*Equestrium sive militarium ordinum symbola, insignia, et origines*») (Mennens, 1613, р. 1). Підзаголовок: «Старі та нові форми створення рицарів у всіх народів» («*Forma equites creandi vetus & noua apud omnes gentes*») (Mennens, 1613, р. 1) вказує на порівняльний аналіз традицій посвячення в рицарі у різних народів та в різні часи.

Цей розділ книги встановлює основні поняття та термінологію, пов'язану з рицарськими орденами, та простежує їх походження від античності до середньовіччя. Структура розділу побудована таким чином, щоб представити комплексний огляд інституту рицарства, починаючи від етимології термінів у різних мовах і закінчуючи детальним описом церемоній, привілеїв та обов'язків рицарів.

Розділ починається з етимологічного вступу, де автор розглядає походження термінів, що позначають рицарів у різних європейських мовах. Це важливо для розуміння універсального характеру рицарства як інституту: «Італійці називають їх *Cavalieri*, іспанці – *Cavaleros*, французи – *Chevalier*, німці та бельгійці – *Ritter*, британські валлійці – *Margogh* від слова “їздити верхи”, і лише англійці називають їх *Knights*»

(«Cavalieri enim Italis, Cavaleros Hispanis, Chevalier Gallis, Ritter Germanis, & Belgis, Margogh Cambro Britannis ab equitando dicuntur, Anglis solummodo Knights vocantur») (Mennens, 1613, p. 1).

Наступна частина присвячена опису чеснот рицаря. На сторінці 9 автор наводить акронім MILES, де кожна літера означає певну чесноту: «Шляхетний у нещастях, Благородний у родинних зв'язках, Щедрий у чесності, Видатний у куртуазності, Доблесний у мужній порядності» («Magnanimus in aduersitate Ingenuus in consanguinitate, Largifluus in honestate, Egregius in curialitate, & Strenuus in virili probitate») (Mennens, 1613, p. 9).

Текст демонструє глибоке розуміння автором рицарства не лише як військового інституту, але й як складної соціальної та культурної системи, що мала свої особливості в різних частинах середньовічної Європи. Особлива цінність джерела полягає в тому, що воно містить детальні описи церемоній, звичаїв та правових норм, пов'язаних з рицарством.

Аналізуючи розділ «Символи, знаки та походження рицарських або військових орденів», можна виділити характерні риси методології автора як історика раннього Нового часу.

Перш за все, Менненс демонструє ґрунтовний філологічний підхід. Він починає своє дослідження з етимологічного аналізу термінів у різних європейських мовах. Такий підхід був характерним для гуманістичної історіографії і показує прагнення автора встановити спільне походження інституту рицарства.

Другою важливою рисою є робота з різноманітними джерелами. Менненс використовує античні тексти, середньовічні хроніки, правові документи, архівні матеріали тощо. Особливу увагу автор приділяє документальним свідченням.

Методологічно важливим є порівняльний підхід автора. Він постійно зіставляє традиції різних країн та епох, що дозволяє йому виявити як спільні риси, так і регіональні особливості рицарства. Наприклад, детально порівнює статус рицарів в Англії та Арагоні.

Характерною рисою роботи Менненса є критичний підхід до джерел. Він не просто наводить інформацію, але аналізує її достовірність, порівнює різні свідчення. Це видно з його обережних формулювань та посилань на різні джерела при описі спірних питань.

Особливо цінним є його інтерес до інституційних аспектів рицарства. Автор детально розглядає: правові норми, церемоніальні аспекти, соціальну ієрархію, економічні питання. Менненс також приділяє увагу еволюції інституту рицарства, показуючи як змінювались традиції та норми з часом. Це демонструє його розуміння історичного процесу як динамічного явища.

Наступна частина книги йде за конкретними орденами, їхньою історією та документами. Оскільки

книга немає змісту, наведемо його тут, як частину цього дослідження.

В заключній частині «До читача» («Ad lectorem») (Mennens, 1613, p. 262-264) автор розкриває важливі деталі щодо походження та значення опублікованого документа – «Статуту бідних співбратів Храму». Він повідомляє, що знайшов цей статут тамплієрів серед архівів свого дядька Петра Менненса, каноніка з Антверпена. За його твердженням, ця версія статуту раніше не була опублікована, що робить її особливо цінною для дослідників.

Автор підкреслює історичну важливість ордену тамплієрів для Церкви та християнського світу, відзначаючи їхню сувору дисципліну та відданість справі. Водночас він з деяким сумом зауважує, як з часом орден почав відхилятися від своїх початкових ідеалів. Цитуючи Тірського, він згадує, як тамплієри «повернулися подібно кривому луку», відмовившись від покори Єрусалимському патріарху та почавши привласнювати церковні десятини (Mennens, 1613, p. 262).

Особливу увагу привертає згадка про те, що ці статuti, можливо, були написані святим Бернардом, про що свідчать стиль написання та інші аргументи, які наводять вчені. Автор також посилається на інші важливі джерела, такі як проповідь-звернення святого Бернарда до магістра Гуго та інших рицарів Храму (Mennens, 1613, p. 262).

У заключній частині наводиться цікаве свідчення шляхетного Йоана Ван ден Гевеля, який під час своїх подорожей Сходом бачив різні рицарські ордени та їхні відзнаки. Зокрема, згадуються рицарі святого Фоми з їхніми червоними хрестами, та рицарі святого Гереона з патріаршим хрестом, подібним до того, що використовується в гербі Угорщини (Mennens, 1613, p. 263).

Текст завершується роздумами про те, що подібні військово-релігійні організації могли існувати й в інших частинах християнського світу, та висловлюється побажання, щоб ці «святенні військові паростки» поширювались по всьому світу для збільшення Божої слави та поширення християнської віри (Mennens, 1613, p. 263-264).

3. Історія примірника.

Примірник «Delitiae Equestrum» Менненса в НБУВ зберігається за шифром «Coll. Jabl. 1351» у відділі колекцій Інституту книгознавства. Він походить зі збірки Яблоновських, що перед тим належала Даніелю Сальтену.

Коли в січні 1750 р. помер професор теології Сальтен, його величезна бібліотека в 22 тисячі томів, найбільша приватна колекція Східної Європи в Кенінгсберзі, залишилася без спадкоємця. Видавництво Гартунг підготувало каталог для серії аукціонів, що тривали з червня 1751 по березень 1752 р. (Охріменко, 2023, с. 953).

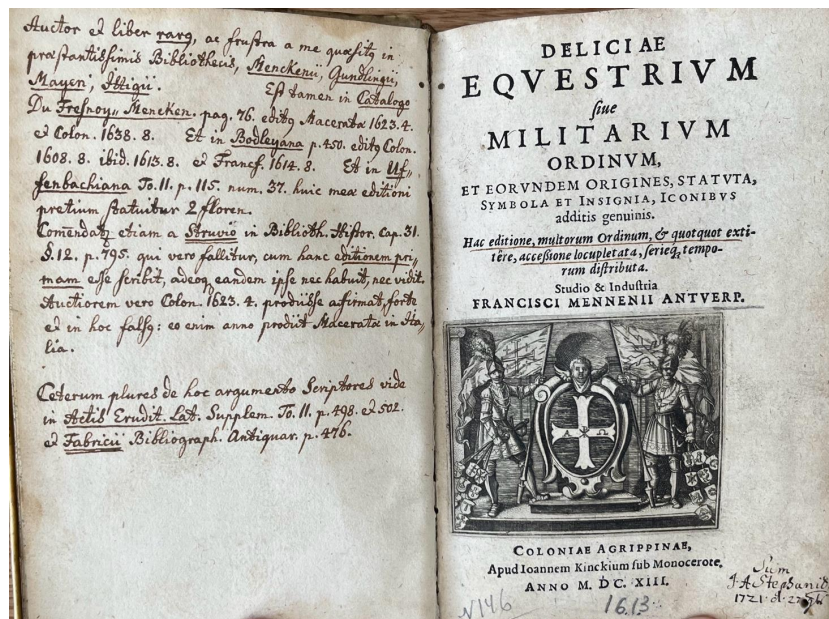
Табл.1.

**Зміст видання «Delitiae Equestrum» Франса Менненса 1613 р.
(авторське узагальнення на основі першоджерела)**

<i>Заголовок латинською мовою</i>	<i>Переклад</i>	<i>Сторінки</i>
ORDO EQVESTRIS SANCTISSIMI Sepulchri Domini nostri Iesu Christi in regno Hierosolymitano	Орден Святого Гробу Господнього в Єрусалимському королівстві	39-49
ORDO EQVITVM S. MAVRITII & S. Lazari apud Sabaudos	Орден святих Маврикія і Лазаря у Савойї	50-55
ORDO EQVITVM S. MARIAE de Monte Carmelo & S.Lazari in Gallia	Орден святої Марії з Гори Кармель і святого Лазаря у Франції	55-57
ORDO EQUESTRIS CANIS et Gallii Gallinae apud Francos	Рицарський орден Пса та Півня у франків	57-62
ORDO EQUITVM Ginetae in Gallia	Орден рицарів Генети (Дикої кішки) у Франції	62-65
EQUITVM LILII ORDO in regno Navarre	Орден рицарів Лілії у королівстві Наварра	65-67
ORDO EQVITVM HOSPITALARIORVM S. Ioannis Hierosolymitani, qui post Rhodij, nunc Melitenses dicuntur	Орден госпітальєрів святого Іоанна Єрусалимського, які після Родосу тепер називаються Мальтійськими	68-74
TEMPLARIORVM EQVITVM Ordo	Орден тамплієрів	75-78
ORDO EQUITVM TEUTONICORVM Hospitalis S. Mariae in Hierusalem qui alio nomine Crucigeri et Mariani dicti	Орден Тевтонських рицарів шпиталю Святої Марії в Єрусалімі, які також називаються Хрестоносцями та Маріанцями	78-83
ORDO EQUESTRIS S. IOANNIS Acconensis et S. Thomae	Рицарський орден Святого Іоанна Акконського та Святого Фоми	83-85
ORDO EQUITVM S. SALVATORVM in Arragonia	Орден рицарів Святого Спасителя в Арагоні	85-86
ORDO EQUITVM DE MONTE Gaudio in Syria, qui in regno Castellae dicti sunt de Monfrac, in Catalonia vero et Valentia de Mongoia	Орден рицарів Гори Радості в Сирії, які в Кастильському королівстві називаються де Монфрак, а в Каталонії та Валенсії - де Монжуа	86-87
ORDO GLADIFERORVM SEV militum Christi in Liunia	Орден мечоносців або воїнів Христових у Лівонії	88-93
ORDO EQUITVM D. IACO bi apud Hispanos	Орден Святого Якова в Іспанії	94-98
ORDO EQUITVM CALATRA uae in regno Toletano	Орден Калатрави в Толедському королівстві	99-102
ORDO QUITVM ALCANTARA in regno Legionis	Орден рицарів Альканти в Леонському королівстві	102-105
ORDO MILITVM IESU CHRISTI à S. Dominico contra Albigenes haereticos institutus	Орден воїнів Ісуса Христа, заснований святим Домініком проти єретиків-альбігойців	105-106
ORDO S. MARIAE DE MERCEDE, & Redemptione captivorum apud Aragonios celebris	Орден Святої Марії Милосердя і Викупу полонених, славний в Арагоні	107-110
ORDO EQUITVM B. MARIAE Gloriosae apud Italos	Орден рицарів Благословенної Марії Преславної в італійців	110-111
ORDO EQUITVM MONTE sia in regno Valencia	Орден Монтеса у Валенсійському королівстві	112-113
EQUITVM CHRISTI ORDO apud Lusitanos	Орден Христовий у Португалії	114-115
MILITIA BANDAE, ET SCA mae apud Hispanos, & Calzae apud Venetos	Орден Стрічки та Луски у іспанців, і [Орден] Панчохи у венеційців	116-118
ORDO EQUITVM AVISIO rum vulgo de Auis in Lu fitania	Орден рицарів Авіських, в народі [званих] де Авіс в Лузітанії (Португалії)	119-121
ORDO EQUITVM PERISCE lidis quem Vulgo Garterij nuncupant in Anglia siue Magna Britannie regno	Орден Підв'язки в Англії	122-126
EQUITES BALNEI IN Anglia	Рицарі Лазні в Англії	127-129
ORDO EQUITVM STELLAE in regno Gallie	Орден Зірки у Французькому королівстві	129-130
ORDO EQUITVM ANNUN tiationis Angelice apud Sab audos	Орден Благовіщення в Савойї	131-133
ORDO EQUITVM VELLERIS aurei apud Burgundos & Austriacos	Орден Золотого Руна у Бургундії та Австрії	134-139
ORDO EQUITVM HYSTRICIS apud Aurelianenses	Орден Дикобраза в Орлеані	139-141
ORDO EQUITVM CARDUI B. Virginis Marie apud Borbonios	Орден Богоматері Чортополоха у Бурбонів	141-144
ORDO EQVITVM CARDVI & Rutæ S. Andreae in regno Scotiae	Орден Будяка і Руті св. Андрія в королівстві Шотландія	145-148
ORDO EQVITVM S. MARIE sive Elephantii in regno Daniae ()	Орден св. Марії або Слона в королівстві Данія	149-152
ORDO QUITVM CYPRI	Орден рицарів Кіпру	151-153
ORDO MILITARIS COLVM-bæ & Rationis apud Castellanos ()	Військовий орден Голуба і Розуму у кастильців	154-155
MILITIA ORDINIS DRA-conici in Germania & Hungariae ()	Орден Дракона в Німеччині та Угорщині	155-157
ORDINES EQVESTRES IN regno Sueciae	Рицарські ордени в королівстві Швеція	157-158
ORDO EQVITVM GLADII & Balthei militaris	Орден Меча і військового пояса	159-160
ORDO EQVITVM SBICÆ apud Aremoricos in BritanniaeGallicae Ducatu	Орден Колоса у бретонців в герцогстві Бретань	160-163
ORDO EQVITVM LUNAE Crescentis apud Andegauenses & Siculos	Орден Півмісяця в Анжу і Сицилії	163-165
ORDO NAVALIS sive Cochlearis	Морський або Мушлевий орден	165-167
ORDO EQUITVM S. Michaelis apud Gallos	Орден святого Михаїла у французів	168-171
ORDO EQUITVM S. Georgii Carinthia	Орден святого Георгія в Каринтії	172-173
ORDINES EQUITVM A SUMmis Pontificibus instituti	Рицарські ордени, засновані верховними понтифіками	173-178
ORDO CRUCIS-BURGUNDICAE in regno Thunetano	Орден Бургундського Хреста в Туніському королівстві	179-184
ORDO EQVITVM S. STEPHANI in Etruria	Орден св. Стефана в Етрурії	184-186
ORDO EQVITVM S. SPIRITVS	Орден св. Духа	186-190
ORDO EQVITVM SACRO-sancti sanguinis Redemptoris Iesu Christi apud Mantuanos	Орден Пресвятої Крові Спасителя Ісуса Христа у Мантуї	191-194
EQVITES APVD TVRCAS & Indos	Рицарі у турків та індійців	194-196
STATVTA ET LEGES A CAROLO MAGNO IMP.	Статут і закони від імператора Карла Великого	197-226
Regulae pauperum Commilitonum Templi	Статут бідних співбратів Храму	226-261

На форзаці книги Менненія «*Deliciae Equestrum sive Militarium Ordinum*» збереглися цінні бібліографічні

нотатки її власника, Сальтена. Вони розкривають методи роботи книгознавця XVIII ст. (іл. 1).

Іл. 1. Форзац та титульна сторінка примірника «*Delitiae Equestrum*» Менненса (колекція НБУВ, Coll. Jabl. 1351).

Насамперед Сальтен відзначає рідкісність видання: «Автор і книга рідкісні, я марно шукав їх у найпрестижніших бібліотеках» («*Auctor et liber raro, ac frustra a me quaesiti in praestantissimis Bibliothecis*»). Він перелічує значущі приватні зібрання – Менкена, Гундлінга, Маєра, Іттіга – де безуспішно шукав цю працю (Mennens, 1613, форзац).

Далі професор проводить бібліографічне дослідження, звіряючись із каталогами та довідниками. Він знаходить згадки про різні видання у Дю Френуа, каталозі Бодлеянської бібліотеки (Оксфорд) та збірці Уффенбаха. Особливо цікаво, що Сальтен наводить оцінку свого примірника: «це моє видання оцінюється у 2 флорини» («*huic meae editioni pretium statuitur 2 floren*») (Mennens, 1613, форзац).

Критичне мислення проявляється в аналізі помилки Струве, який вважав це видання першим: «*qui vero fallitur... adeo eandem ipse nec habuit, nec vidit*» («який помиляється... отже, сам його не мав і не бачив») (Mennens, 1613, форзац).

Завершуються нотатки посиланнями на додаткові джерела з цієї тематики: «*Acta Eruditorum*» та бібліографію Фабриція (Mennens, 1613, форзац) – це свідчить про ґрунтовний підхід власника до вивчення кожної книги у своїй бібліотеці.

Ці маргіналії демонструють, що Сальтен був не просто колекціонером, а серйозним дослідником, який ретельно вивчав історію видань, перевіряв бібліографічні дані та критично оцінював наявну інформацію.

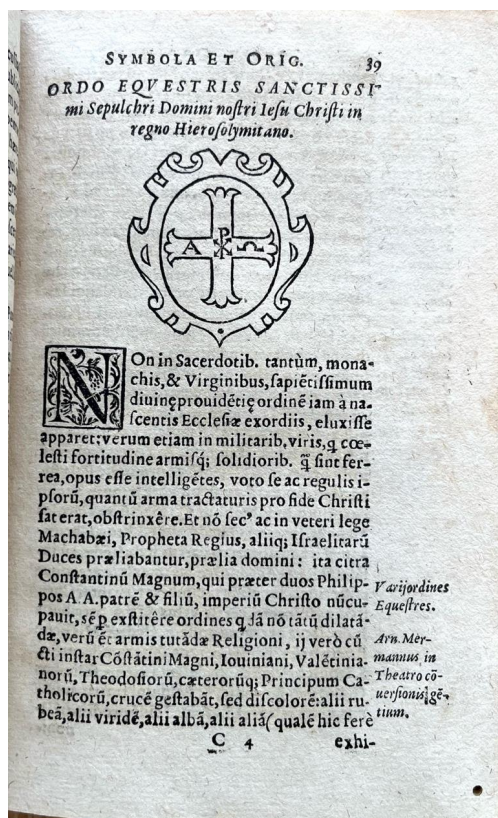
Титульний аркуш вказує і на попереднього власника книги – «*I.A. Stephanius, 1721*» (Mennens, 1613, [i]), свідчення про якого потребують наразі додаткових джерел та ширшого контексту набуття книг Сальтеном.

Усю бібліотеку придбав польський магнат Юзеф Олександр Яблоновський. Перевезення книг з Кенігсберга до його маєтку в Ляхівцях тривало майже два роки. У 1755 р. новий власник замовив чотиритомний каталог своєї об'єднаної бібліотеки, куди увійшли й книги Сальтена (Булатова, 2006, с. 88-93).

Наступний етап у долі колекції пов'язаний з Кременецьким ліцеєм. У 1805 р. дочка Яблоновського Теофіла Сапега передала закладу 2246 томів родинної бібліотеки. Бібліотекар ліцею Павел Ялковський об'єднав її з королівською колекцією Станіслава Августа Понятовського. Після польського повстання 1830-1831 рр. російська влада закрила ліцей. Його майно, включно з бібліотекою, перевезли до новоствореного Київського університету св. Володимира. У радянський період, під час реорганізації освітніх установ 1926-1927 рр., колекцію передали до Центральної бібліотеки, попередниці сучасної НБУВ (Булатова, 2006, с. 159-171).

Сьогодні у фондах НБУВ зберігається приблизно п'ята частина початкової бібліотеки Сальтена. Книги розпорешені між різними відділами: основна частина – у відділі історичних колекцій під шифром Coll. Jabl., інкунабули та палеотипи – у відділі стародруків, рукописи – в Інституті рукописів. Через відсутність

повного каталогу доступ до колекції обмежений, що ускладнює дослідження цього важливого книжкового зібрання.

Іл. 2. Сторінка 39 з примірника «*Delitiae Equestrum*» Менненса (колекція НБУВ, Coll. Jabl. 1351).

4. Особливості видання та примірника.

Книга «*Delitiae Equestrum*» Менненса є прикладом наукового видання раннього Нового часу з його характерними особливостями оформлення та структурування інформації. Аналізуючи видання, можна виділити кілька ключових елементів, що формують його унікальний характер.

Перш за все, варто відзначити продуману систему візуальної організації тексту (іл. 2). На початку кожного розділу розміщено герб відповідного ордену, виконаний у техніці гравюри. Ці зображення не лише прикрашають текст, але й слугують важливим джерелом інформації про геральдичну символіку орденів. Особливо цікавим є те, що ці герби подані в однаковому стилі та розмірі, що створює візуальну єдність всього видання.

Друга важлива особливість – це використання різних шрифтів та їх розмірів для структурування тексту. Заголовки розділів надруковані великими літерами та виділені візуально. Основний текст набраний антиквою, тоді як маргінали та примітки – меншим кеглем. Така ієрархія шрифтів допомагає читачеві орієнтуватися в структурі тексту.

Система посилань у виданні заслуговує окремої уваги. На полях розміщені маргіналиї, які містять: посилання на джерела, короткі заголовки для орієнтації в тексті, дати важливих подій, додаткові пояснення.

Нумерація сторінок – послідовна та чітка, що свідчить про добре продуману структуру всього видання. Кожна сторінка має колонтитул «SYMBOLA ET ORIG.» або «EQVEST. ORDINVM», що полегшує навігацію по тексті.

Особливу увагу привертає система внутрішніх перехресних посилань. Автор часто відсилає читача до інших частин тексту, використовуючи фрази на кшталт «як було сказано вище» або «як буде показано нижче», що створює складну мережу взаємозв'язків всередині тексту.

Текст розбитий на логічні абзаци, які часто починаються з великих декоративних ініціалів. Ці ініціали не лише прикрашають текст, але й допомагають читачеві орієнтуватися в структурі викладу.

Важливою особливістю є використання латинської мови з включенням цитат іншими мовами (наприклад, іспанською), які завжди супроводжуються поясненнями або перекладом. Це свідчить про орієнтацію видання на міжнародну наукову аудиторію.

Видання також демонструє високу якість друку та верстки. Текст розміщений рівномірно, з чітким дотриманням полів та міжрядкових інтервалів. Якість паперу та чорнил дозволила тексту добре зберегтися до наших днів.

Замість змісту книга містить алфавітний покажчик орденів, про які йдеться в дослідженні.

Всі ці особливості роблять видання типовим прикладом наукової літератури свого часу, але водночас демонструють високий рівень видавничої культури та уважність до потреб читача. Це видання є не лише джерелом інформації про військово-чернечі ордени, але й важливим артефактом історії книгодрукування.

Висновки.

«*Delitiae Equestrum*» Менненса, видана 1613 р., є одним із найяскравіших прикладів того, як книга може розповісти історію культури, науки та суспільства кількох століть.

У бібліотеці Даниеля Сальтена вона належала до найціннішої частини колекції – «*rariores et rarissimi*». Професор теології залишив на її сторінках розгорнуте бібліографічне дослідження: він шукав примірники у відомих бібліотеках, порівнював різні видання, виправляв помилки інших дослідників. Його рукописні нотатки свідчать про високу книгознавчу культуру XVIII ст. та професійний підхід до формування власної бібліотеки.

Сьогодні у фондах НБУВ ця книга має багаторівневу цінність. Як рідкісний стародрук

початку XVII ст., вона є важливим зразком європейського друкарства. Як історичне джерело, вона розкриває традиції рицарських та військових орденів. Рукописні примітки Сальтена перетворюють її на документ історії книгознавства.

Особливого значення надає книзі її історія – шлях від кабінету німецького професора через польський магнатський маєток та освітній заклад у Кременці до сучасної національної бібліотеки. Ця історія відображає складні культурні та політичні процеси у Східній Європі XVIII-XX ст.

Проведене дослідження дозволяє зробити важливі висновки щодо місця «*Delitiae Equestrum*» у контексті розвитку європейської історіографії. Праця Менненса демонструє перехідний етап від гуманістичної традиції до наукової історіографії Нового часу, поєднуючи ерудицію та критичний аналіз джерел. Автор не обмежується простим зібранням фактів про рицарські ордени, а прагне створити цілісну картину

їхнього розвитку, використовуючи широкий спектр джерел різного походження та часу створення.

Примірник «*Delitiae Equestrum*» з колекції НБУВ відкриває перспективи для подальших досліджень у кількох напрямках. По-перше, це реконструкція інтелектуальних мереж Центрально-Східної Європи XVII-XVIII ст. через вивчення власницьких провенієнцій та маргіналій. По-друге, це порівняльне дослідження побутування примірників цього видання в різних європейських бібліотеках для виявлення особливостей рецепції праці в різних культурних середовищах. По-третє, це ширше дослідження європейської історіографії військово-чернечих орденів ранньомодерного періоду.

Таким чином, примірник «*Delitiae Equestrum*» є не просто рідкісною книгою, а своєрідним перехрестям європейської культурної спадщини, де зустрічаються історія друкарства, бібліофілства, освіти та міжнародних зв'язків.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Булатова, С. (2006). *Книжкове зібрання роду польських магнатів Яблоновських у фондах Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського*. Київ.
- Охріменко, О. (2023). Україніка з колекції книг Данієля Сальтена за каталогом аукціону (1751). Бібліотека. Наука. Комунікація. *Актуальні питання збереження та інноваційного розвитку наукових бібліотек: матеріали Міжнародної наукової конференції (Київ, 3-5 жовтня 2023 р.)*, (с. 952-956).
- Couhault, P. (2023). Dans l'ombre des ordres: Les ordres de chevalerie et les territoires de la collection Gaignières. *Les Cahiers de l'École du Louvre*. <https://doi.org/10.4000/cel.27329>
- Komarnicki, K. F. (2013). Etos mnicha wojownika w kontekście teologii wojny na podstawie Reguły Templariuszy i Pochwały Nowego Rycerstwa św. Bernarda z Clairvaux. *Rocznik Teologii Katolickiej*, 12(1), 81-95.
- Matikkala, A. (2016). Creating a Medieval Past for the Swedish orders of Knighthood. In K. Stevenson & B. Gribbling (Eds.), *Chivalry and the medieval past*, (pp. 35-60).
- Mennens, F. (1613). *Deliciae equestrum sive Militarium ordinum, et eorundem origines, statuta, symbola et insignia, iconibus additis genuinis*. Pietro Salvioni. (Coll. Jabl. 1351).
- Salthenius, D. (1751). *Bibliothecae viri... Danielis Salthenii... Libri ad omne literarum genus spectantes, rarioris et rarissima*. Hartung.
- Sunnqvist, M. (2023). The Swedish Orders of Knighthood: Alleged Restoration, Almost Revolutionary Reformation, and Restoration Again. In P. A. Fox (Ed.), *Genealogica & Heraldica XXXV: Reformation Revolution Restoration*, (pp. 320-333).
- van der Aa, A. J. (1869). *Biographisch Woordenboek der Nederlanden* (Vol. 12). Van Brederode.
- Warkentin, G., Black, J. L., & Bowen, W. R. (Eds.). (2013). *The Library of the Sidneys of Penshurst Place circa 1665*. University of Toronto Press.

REFERENCES

- Bulatova, S. (2006). *The Book Collection of the Polish Magnate Family Jablonowski in the Holdings of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*. Kyiv.
- Couhault, P. (2023). Dans l'ombre des ordres: Les ordres de chevalerie et les territoires de la collection Gaignières. *Les Cahiers de l'École du Louvre*. <https://doi.org/10.4000/cel.27329>
- Komarnicki, K. F. (2013). Etos mnicha wojownika w kontekście teologii wojny na podstawie Reguły Templariuszy i Pochwały Nowego Rycerstwa św. Bernarda z Clairvaux. *Rocznik Teologii Katolickiej*, 12(1), 81-95.
- Matikkala, A. (2016). Creating a Medieval Past for the Swedish orders of Knighthood. In K. Stevenson & B. Gribbling (Eds.), *Chivalry and the medieval past*, (pp. 35-60).
- Mennens, F. (1613). *Deliciae equestrum sive Militarium ordinum, et eorundem origines, statuta, symbola et insignia, iconibus additis genuinis*. Pietro Salvioni. (Coll. Jabl. 1351).
- Okhrimenko, O. (2023). Ukrainian materials from Daniel Salthenius' book collection according to the auction catalog (1751). *Library. Science. Communication. Current issues of preservation and innovative development of scientific libraries: Proceedings of the International Scientific Conference (Kyiv, October 3-5, 2023)*, (pp. 952-956).
- Salthenius, D. (1751). *Bibliothecae viri... Danielis Salthenii... Libri ad omne literarum genus spectantes, rarioris et rarissima*. Hartung.

- Sunnqvist, M. (2023). The Swedish Orders of Knighthood: Alleged Restoration, Almost Revolutionary Reformation, and Restoration Again. In P. A. Fox (Ed.), *Genealogica & Heraldica XXXV: Reformation Revolution Restoration*, (pp. 320-333).
- van der Aa, A. J. (1869). *Biographisch Woordenboek der Nederlanden* (Vol. 12). Van Brederode.
- Warkentin, G., Black, J. L., & Bowen, W. R. (Eds.). (2013). *The Library of the Sidneys of Penshurst Place circa 1665*. University of Toronto Press.